

دکتر مدثر نظر،

استاد موقتی، بخش فارسی، دانشگاه کشمیر۔

ترویج شعر فارسی در کشمیر و سهم افغانان

به ویژه سهم سکه جیون مل

کشمیر از دیر از گهوراره علم و ادب بوده و کدام نویسندگان و شاعران بزرگ نبوده اند که درین سرزمین پرورش نیافته و در پشرفت زبان فارسی بذل مساعی نه نموده اند۔ سلطان شمش الدین شامیر موسس سلسله سلاطین کشمیر می باشد۔ ۱۔ شاه میریان را بنیان گذار زبان فارسی می توان شمر د که در همین دوره فارسی ترویج یافت و شاه ولایت حضرت امیر کبیر میر سید علی همدانی با هفصد تن رفقاء وارد کشمیر شد۔ ۲۔ سلطان قطب الدین که شاه پنجم سلسله شاه میریان می بود به زبان و ادبیات فارسی رغبت زیادی داشت و شعر هم می سرود۔ از اوست:

ای بگرد شمع رویت عالمی پروانه ای

وز لب شریں تو شور یست درهر خانه ای

من بچندین آشنائی میخورم خون جگر

آشنا را حال این است وای بر بیگانه ای

قطب مسکین گر گناهی میکند عیش مکن

عیب نبود گر گناهی میکند دیوانه ای ۳۔

علاوه ازین شاعران مثل سید محمد خاوری، ملا محمد یوسف، مولانا محمد حسین منطقی و جز آن را بنیان گذاران شعر این دیار توان شمر د۔ ۴۔ علاوه بر بودن مبلغ و مفکرینی بدیل شاعر سخن شناس و ادیب دقیق النظر هم بوده که فارسی را برای ترویج دین مبین بکار برده و

رسائل اخلاقی و صوفیانه به رشته تحریر در آورده است - ۵ -
شاهی خان معروف به زین العابدین از همه کس در دوره مذبور محرك و
مشوق زبان فارسی بوده چون روابط خارجی با حاکمان سمرقند و
بخارا و آسیای میانه داشت جمعی از ارباب صنائع مثل کا
غذ گر صحاف و قالین باف و جز آن رابه کشمیر آورد - ۶ - در همین دوره
کتاب های مختلف سانسکرت به زبان فارسی بر گردانیده شدند
صوفیان مثل شیخ نورالدین نورانی ، شیخ بهاو الدین گنج بخش و ناصر
الدین بیهقی پرورده همین دوره اند - ذین العابدین خود شاعر بوده شعر
زیر طبعزاد اوست -

هزاران نازای کشمیر بر باغ جهان داری

که در فصل بهاران هم خوش بهار زعفران داری

هزاران گل بود فصل بهار در باغ کشمیرم

چه می نازی تو ای کابل همین يك ارغوان داری - ۷ -

می توان گفت شاه میریان بنیان گزاران فارسی در کشمیر بودند بعد از
آن چکان در سال ۹۶۲ هـ عنان مملکت در دست گرفتند و غازی چک
اولین کس بود که تخت کشمیر را تحت تسلط خود در آورد - ۸ -
مخفی نیست این دوره کشاکش های سیاسی و فردی داشت که ذکر همه
آنها باعث طوالت مقاله شود پس باید ذکر کنم که حسین شاه چک شعر
فارسی را به دربار رواج داد و شاعران مثل ملا نامی ، مولانا میر علی
، محمد امین مستغنی و ملا عینی پرورده ، همین دوره اند - یوسف شاه
چک خودش هم شعر می سرود - برای اینکه شعر آن زمان را درك کنید
شعری در زیر می آورم که مولانا احمد در باب قحط و زبون حالی مردم
آن زمان چنان آورده است؛

گر نظر بر هلال می کردند

لب نانی خیال می کردند

گردن خود را دراز می کردند

دهن آز باز می کردند. ۹

دوره امپراطور گورگانی [مغول] در این مورد از همه قابل ذکر است در کشمیر و هند با تشویق و کمک پادشاهان و امرای دربارشان نهال زبان و ادبیات فارسی آبیاری می شد. جلال الدین محمد اکبر اولین کس می باشد که کشمیر را تحت تسلط خود در آورد و در سال ۵۹۹۴ محمد قاسم میر بحر کابلی وارد این دیار شد. ۱۰. اکبر بنا بر بودن عمی به شعر و ادب شغف داشت و شعر می سرود ، از اوست ؛

عمرم همه در فراق و هجران بگذشت با درد و الم

این عمر گر انمایه چه ارزان بگذشت در رنج و ستم

عمری که بشد صرف سمرقند و هری با عیش و طرب

افسوس که در آگره ویران بگذشت با غصه و غم ۱۱.

بابر و همایون ، اکبر و جهانگیر و اعقاب آنان حامیان علوم و ادبیات فارسی بودند و تحصیلات عمده آنان به فارسی بود. حبی ، غنی ، صرفی ، فانی ، داؤد خاکی و جز آن شاعران همان زمان هستند که کشمیر تحت تسلط مغولان بود. صله و پاداش شاهان چغتایه موجب ترویج و گسترش زبان و ادبیات فارسی شد. علاوه از این نسبت به فارسی علاقه زیادی داشتند. می توان گفت که مغولان در گسترش زبان و ادبیات فارسی بذل مساعی نموده اند که ذکر همه آن بس است محال ؛

مورد بحث بنده ترویج شعر فارسی دوره افغانان است به ویژه از دست استاندار افغانان راجه سکه جیون مل کهتری. در سال ۱۱۶۵ هـ احمد شاه ابدالی سپه سالار خود عبدالله خان اسحاق معروف به ایشک اقصی را برای تسخیر دیار کشمیر فرستاد و در همین سال بعد از مدافعت مختصری ایشک خان کشمیر را مسخر کرد. ۱۲. بعد از چند ماه عبدالله خان کابلی سکه جیون مل را نایب خود گردانیده استاندار کشمیر شد.

سکه جیون مل کهری که اصلش خوشاب پنجاب بود در کابل متولد شد، در سال ۱۱۶۲ هـ رایت استانداری خود افراشت و ابوالحسن باندی را نایب خود مقرر نمود. ۱۳ افغانان سر بازانی چیره دست بودند به علم و زبان هیچ علاقه ای نداشتند. اشتغاش و حالت دگرگون سراسر هندروی داده بود. اما وقتی که سکه جیون استاندار کشمیر شد به رعیت پروری و عدل گرائیده ماند سکه جیون مردی سخن سنج و شاعر خوش خوان می بود. به علما و فضایی وقت مراجعت نموده معاونت نمود از اشعار زیر که طبعزاد اوست ذوق شعروی توان دریافت.

چشم از وضع جهان پوشیده به
سربسرا حوال آن نادیده به
هر که چون من داشت جابر فرق گل
عاقبت در خاک و خون غلطیده به
چند روزی خود تماشا کرده ام
زین چمن گلهای عبرت چیده به
گر دهی شیرش دهد زهرت عوض
زین سیاه مار جهان ترسیده به
باز اگر چشم جهان بینم دهند

چون گدایان در بدرگر دیده به - ۱۴

مخفی نیست که سکه جیون مل اولین کسی است که شاعران را برای نوشتن شاهنامه کشمیر تشویق داد و هفت تن از شاعران دربار خود را برای شاهنامه منظوم مقرر ساخت و می توان گفت که انجمن شعرای کشمیر بنیان نهاده شد. عبدالوهاب شائق، ملا محمد توفیق، محمد جان بیگ سامی، ملا راجع، رحمت باندی نوید، محمد علی خان متین و محمد رفیع مانجی از هموندگان آن انجمن می بودند - ۱۵ -
ملا محمد توفیق کشمیری که از هموندگان انجمن شعرای کشمیر بود

ملك الشعراى دربار سكه جيون مى باشد در مدح سكه جيون قصيده
هاى زيادى نوشته است در زير تعدادى از اشعار مدحيه وي رانقل كنم
مرحباى آنكه هست از بارگاه كبريا
هر چه مى بايد ترا حاصل ز اقبال رسا
دولت و همت شجاعت بخشش و خيل
حشم و علم، حلم عزو تمكين، فطرت عقل و ذكا
قدرت انصاف و عدل حسن خلق و معرفت
تيغ و كلك زور و زر، فتح و ظفر، صدق و صفا - ۱۶
هموند ديگر انجمن عبدالوهاب شائق در باب عدل و ادب پر
رورى وي چنين سرائيده است:

تو چون شاه محمود و من عنصرى

تو جوهر شناس و من جوهرى

بجان من الطاف بيسار كن

دهانم پراز در شهوار كن

كنم گرم در نظم هنگامه را

رسانم به شاهنامه اين نامه را - ۱۷

شاهنامه كه با دست مار سيده از قبيل احوال ملك كشمير و رياض السلام
در كتابخانه تحقيق و اشاعت مضبوط است اول الذكر نوشته ملك الشعرا
دربار سكه جيون مل - ملا محمد توفيق است و دوم سروده عبدالوهاب
شائق مى باشد، از هموندگان ديگر متاسفانه هيچ شعري راجع به تاريخ
اين ديار به مانه رسيده چون سكه جيون مل بنا به مخصصت و گردش ا
يام بقتل رسيد وقتى كه از دست نورالدين خان با منرئى گرفتار شده به
دربار شاه درانى رسيد رباعى زير مى سرود كه بر ذوق شعري وي دلالت
مى كند

هر چند گفتم نفس دنى را بايد نكردن نا كردنى را

این نفس سرکش از من شنید تا دیدا آخر نادیدنی را ۱۸۰
در زمان سکه جیون مل بازار شعر گرم بود و می توان گفت که بنا بر
اشتغاش و غوغاه شاعران شعر های شریں و پر نمک سر و ده اند برای اینکه
تبحر شعر آن زمان آشکار شود بنده در زیر از شاعران که هموندگان
انجمن شعرای کشمیر بودند نقل کنم چون توضیح همه انها باعث
طوالت مقاله خواهد شد:

میان اهل دنیا مرد مفلس زار میگردد

الف چون در میان زردر آید زار میگردد (شائق)
☆

گر کدورت زده ام عیب مکن کز غم دهر

آنقدر وقت نیا بم که بخو دپر دازم

گر خراباتی و رند و بد کارم توفیق

بر خطا پوشی و الطاف الهی نازم (توفیق)
☆

سامی از روی حیا بیرون در افتاده است

باز گردد یار در آید چیست فرمان شما (سامی)
☆

بی پرده شد میان من و یار گفتگو

ورد زبان غیر دعای حجاب بود (متین)

من حیث المجموع تا دوره سکه جیون مل شعر سر و صورتی گرفته بود و
شاعران نام چین و بی بدیل در زمینه شعر کارهای شایانی کرده بودند
هر چند که انجمن شعرای تا مدت مختصری بجای ماند ولی شاعران را
بار دگر سر پرستی حاکمان میسر نمود پس سهم سکه جیون مل را
فراموش نتوان کرد.

منابع و حواشی:

- ۱- تاریخ حسن، ج ۲ غلام حسن کهویهامی، سازمان تحقیق و اشاعت، ۱۹۹۷م، ص ۱۶۸
- ۲- واقعات کشمیر، محمد اعظم دیده مری، چاپ سنگی- ۱۳۵۵هـ، ص ۳۵
- ۳- واقعات کشمیر، محمد اعظم دیده مری، چاپ سنگی- ۱۳۵۵هـ، ص ۳۵
- ۴- واقعات کشمیر، محمد اعظم دیده مری، چاپ سنگی- ۱۳۵۵هـ، ص ۳۶
- ۵- امیر خیبر در زبان فارسی رسائل زیادی بعنوان تصوف و عرفان، اخلاق و ایمان نوشته است که در کتاب خانه مختلف هند و جهان مضبوط اند.
- ۶- واقعات کشمیر، محمد اعظم دیده مری، چاپ سنگی- ۱۳۵۵هـ، ص ۴۷
- ۷- عکس کشمیر، صابر آفاقی، مقبول اکیدمی لاهور، ۱۹۹۱م، ص ۲۲
- ۸- واقعات کشمیر، محمد اعظم دیده مری، چاپ سنگی- ۱۳۵۵هـ، ص ۸۹
- ۹- تاریخ حسن، ج ۲ غلام حسن کهویهامی، سازمان تحقیق و اشاعت، ۱۹۹۷م، ص ۳۲۳
- ۱۰- بزم تیموریه، سید صباح الدین، شبلی اکیدمی اعظم گر، ۲۰۰۹، ص ۱۱۷

- ۱۱ - اکبر نامه ، جلد اول ، ابو الفضل ، انجمن ا?سای بنگال ، ۱۸۸۶ م ،
ص ۲۷۱
- ۱۲ - تاریخ کبیر ، نسخه خطی ، محی دین مسکین ، ورق ۸۵ ب
- ۱۳ - تاریخ کبیر ، نسخه خطی ، محی دین مسکین ، ورق ۸۵ ب
- ۱۴ - نگارستان کشمیر ، قاضی ظهور الحسن ، گلشن پبلشر سرینگر ، ۲۰۰۲ ،
ص ۳۲۲
- ۱۵ - انجمن شعرای کشمیر مشتمل بر هفت تن شاعران نام چین
آنزمان بود که برای نوشتن تاریخ منظوم گرد آورده بودند
- ۱۶ - کلیات توفیق ، وصی اختر ، ادره تحقیقات عربی و فارسی پتنه بهار ،
۱۹۸۹ م ، ص ۴۶
- ۱۷ - تاریخ شائق - عبدالوهاب شائق ، نسخه خطی کلچرل اکادمی ، ۳۱ ،
ص ۱۱۴
- ۱۸ - تاریخ حسن ، ج ۲ غلام حسن کهویهامی ، سازمان تحقیق و اشاعت ،
۱۹۹۷ م ، ص ۶۶۱

☆☆☆